

بررسی مؤلفه‌های معنویت از منظر آموزه‌های اهل بیت (ع)

سید محمد آصف رضوی

چکیده

معنویت یکی از ابعاد وجودی انسان و یک نیاز فطری است. زیرا انسان دارای دو بُعد مادی و روحی است که بُعد مادی او به جستجو در طبیعت و چگونگی بهره‌برداری از آن می‌پردازد و بُعد روحی انسان متکفل بر آورد سازی نیازهای معنوی او است. در صورتی که انسان نتواند هر دو بُعد را به تعادل برساند و برای رفع نیازهای هر دو تلاش نکند و یا به یکی توجه کرده و از دیگری غفلت ورزد، برونداد آن، گمراهی، افراط و تفریط بوده که سبب ظلم و ستم به خویشتن و دیگران و محرومیت و درماندگی می‌شود. برای اینکه انسان بتواند در مسیر درست معنویت به عنوان یکی از پایه‌های اساسی نیاز انسان قرار گیرد، نیاز به الگو دارد تا از افتادن به دام افراط و تفریط و نیز گرایش به مکاتب انحرافی و انسان ساخته نجات یابد. از این رو، این پژوهش با کاربرد روش توصیفی-تحلیلی به بررسی مؤلفه‌های معنویت از منظر آموزه‌های اهل بیت (ع) پرداخته است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که مؤلفه‌های معنویت از منظر آموزه‌های اهل بیت (ع) دارای گستره‌ی بینشی، نگرشی و رفتاری است که در این پژوهش معرفی و ارائه شده است.

واژگان کلیدی: اهل بیت (ع)، معنویت، مؤلفه‌های معنویت، شناخت خدا

مقدمه

انسان برای رسیدن به کمال و سعادت در دنیا و آخرت نیاز به سازوکار دارد که یکی از مؤثرترین آن‌ها معنویت است. اسلام مادیات را همراه و تحت اداره و اراده معنویت قرار داده است؛ تا از دو قطبی شدن جامعه بشری جلوگیری نماید. معنویت در اسلام نتیجه شناخت پیدا کردن، اخلاص در عمل، در صراط مستقیم قرار گرفتن، ایثار و تعهد و ... است و دستاورد چنین معنویتی انسان‌هایی شایسته، صالح، امین و با تقواست که حاکمیت آن‌ها در برقراری عدالت مسلماً رشد و تعالی و سعادت بشر را به همراه خواهد داشت.

معنویت انسان را قادر می‌سازد که در مقابل خیلی از مشکلات و چالش‌های زندگی خود را مصون نگه دارد. معنویت مبتنی بر یکسری بنیان‌ها و اصولی است که از ارتباط انسان با خالق نشأت می‌گیرد که برای تحقق آن‌ها در جهت رسیدن به مقام قرب الهی، راهبردهایی نیز لازم و ضروری است.

در عصر کنونی، جامعه‌ی انسانی با انواع چالش‌ها و سختی‌ها مواجه است. ولی گاهی انحرافات و اختلالات بسیار سخت و خردکننده است که برای نجات از چنین وضعیتی، انسان می‌بایست به معنویت پناهنده شود. چه اینکه امام علی (ع) در خطبه ۱۵۶ نهج البلاغه می‌فرماید: «سَبِيلُ أَمْرِ الْمُنْهَاجِ أَنْوَرُ السَّرَاحِ فَبِالْإِيْمَانِ يُسْتَدَلُّ عَلَى الصَّالِحَاتِ وَ بِالصَّالِحَاتِ يُسْتَدَلُّ عَلَى الْإِيْمَانِ وَ بِالْإِيْمَانِ يُعْمَرُ الْعِلْمُ وَ بِالْعِلْمِ يُرْهَبُ الْمَوْتُ وَ بِالْمَوْتِ تُخْتَمُ الدُّنْيَا وَ بِالدُّنْيَا تُحْرَزُ الْآخِرَةُ»؛ ایمان راهی است دارای مسیر (روشی)، روشن، چراغش روشن‌تر و روشن‌گرتر، با ایمان است که می‌توان دلیل برای اعمال صالحه ارائه داد و با اعمال صالحه است که به ایمان می‌توان دلیل آورد و با ایمان است که علم آباد می‌شود و با علم است که بیم از مرگ بوجود می‌آید و با مرگ دنیا به پایان می‌رسد و با دنیا است که آخرت احراز می‌گردد.

از آموزه‌های امیرمؤمنان (ع) برداشت می‌شود که جامعه‌ای به طرف معنویت در حرکت است که در آن یکسری اصول مثل ایمان دارای نقش اساسی باشد. زیرا محیط اجتماعی زمانی به سمت معنویت حرکت می‌کند که اعضا و آحاد جامعه از ایمان برخوردار باشند. ایمان، تنها مبتنی بر بینش نیست؛ بلکه نگرش و رفتارهای انسان هم با بینش او تطابق داشته باشد.

معنویت در جامعه و نهادها و سازمان‌های مستقر در آن، باعث بهره‌گیری صحیح از تجربه افراد، معناداری و هدفداری کار می‌شود که افزایش خلاقیت، رضایت، صداقت، اعتماد و تعهد را به دنبال دارد. (حسن پور و دیگران، ۱۳۹۱: ۵۴) بنابراین از یکسو با عنایت به ظرفیت بالای سیره و کلام اهل بیت (ع) و از سوی دیگر، محتوای تاریخی آن از صدر اسلام تا به امروز، می‌توان به آموزه‌های متمایز درباره‌ی مؤلفه‌های معنویت از منظر اهل بیت (ع) دست یافت. از این رو، با عنایت به آموزه‌های راهگشای سخنان اهل بیت (ع) که به نیازهای هدایتی و مدیریتی انسان به خوبی توجه کرده و آن را در قالب گزاره‌های عمیق و دقیق بیان داشته است، در این تحقیق با کاربردی روش توصیفی - تحلیلی تلاش می‌شود تا به این پرسش

مؤلفه‌های معنویت از منظر آموزه‌های اهل بیت (ع) چیست؟ پاسخ داده شده و برخی از مهم‌ترین مؤلفه‌های معنویت از منظر آموزه‌های اهل بیت (ع) کشف و ارائه گردد.

مفهوم‌شناسی

۱. معنویت

در گذر تاریخ هر کس از دریچه‌ای به معنویت نگریسته و با تکیه بر بُعد یا ابعادی از آن، تعریفی ارائه کرده است (برزنونی، ۱۳۷۹: ۷۹)؛ زیرا معنویت یک امری فطری برای انسان است که او را با نیازهای درونی که با ماورای الطبیعه مثل پیوند با خدا و عالم باطن و متافیزیک می‌شود پیوند می‌دهد... (رودگر، ۱۳۸۷: ۴۳)

معنویت در سازمان و جامعه اسلامی، مبتنی بر دین و آموزه‌های اسلامی است که می‌تواند ساختار و مصداق‌های آن را به انسان معرفی کند. منشاء و آبخور آن، آموزه‌های قرآن کریم و سنت و سیره‌ی معصومین (ع) است. (نادری و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۲۰) معنویت مورد نظر آموزه‌های دینی می‌تواند رابطه‌ی نزدیک میان رهبر و پیروان ایجاد کرده و آنان را برای رسیدن بهتر و کاراتر به اهداف سازمانی متصف به ویژگی‌های مثبت مثل معرفت، عقلانیت، عبودیت و... کند که جهت‌گیری همه برای کسب رضای الهی است. (رودگر، ۱۳۸۶: ۴۴) بنابراین معنویت از منظر آموزه‌های اسلامی ریشه در آئین و مذهب داشت و سبب تقویت و انگیزش برای افراد در سازمان‌ها می‌شود. (مشبکی و همکاران، ۱۳۸۵: ۱۸۱)

پیشینه پژوهش

درباره موضوع معنویت به صورت کلی کتاب‌ها و مقالاتی از منظر دانشی و آموزه‌های اهل بیت (ع) نگاشته شده است. به عنوان نمونه: «نسبت معنویت متعالی با ولایت تکوینی اهل بیت و ابعاد تاثیر آن بر سبک زندگی» (موسوی و رضاپور، ۱۴۰۰)، «ارتقای معنویت در محیط خدمتی با رویکرد نفاق زدایی با تاکید بر آموزه‌های نهج‌البلاغه» (فرهنگ، ۱۴۰۰)، (تبیین الگوی رویکرد معنوی به تربیت دینی در دوره دوم کودکی (مبتنی بر معرفت‌شناسی از منظر علامه طباطبایی)) (اقدامی و همکاران، ۱۴۰۰)، «مبانی سلامت معنوی در اندیشه آیت الله جوادی آملی؛ با تاکید بر تفسیر آیات مرتبط» (تنها و یدالله-پور، ۱۴۰۰)، «ارائه الگوی معنویت سازمانی با تأکید بر آموزه‌های اسلامی در سازمان بیمه سلامت ایران» (لطیفی و همکاران، ۱۴۰۰)، «تحلیلی بر مؤلفه‌های معنویت و اخلاق در سیره فرماندهی نظامی امام علی (ع) در نهج‌البلاغه» (جعفری و زارعی، ۱۴۰۰) و... از جمله پژوهش‌های پیشینه‌ی تحقیق حاضر است. با تبعی که صورت پذیرفت مقاله‌ای متناظر با این تحقیق یافت نشد. بنابراین می‌توان گفت این پژوهش یکی از رهیافت‌های تبیین مؤلفه‌های معنویت از منظر اهل بیت (ع) است.

روش‌شناسی پژوهش

نویسنده این اثر از روش توصیفی - تحلیلی بهره برده است. زیرا این پژوهش از یکسو در ردیف مطالعات توصیفی^۱ است که محقق به دنبال توضیح یک مسئله است که در آن، وضعیت یک یا چند متغیر بدون در نظر گرفتن ارتباط آنها با هم بررسی می‌شود و از سوی دیگر، مطالعات تحلیلی^۲ است که در آن، ارتباط دو یا چند متغیر را با پیامد مورد نظر بررسی قرار می‌گیرد و در نتیجه منجر به کشف مسئله و ارتباط علمی می‌شود.

مؤلفه‌های معنویت

در جامعه‌ی الهی و غیر الهی نیازها و عواطف یکسانی وجود نداشته و معادله‌ای ثابت، بر پیشرفت آن‌ها حاکم نیست؛ چرا که با پرهیز از برخوردی انتزاعی که منجر به تجویز الگوی مشترک در تحول می‌شود، نیازمندی‌ها بر اساس روابط و جایگاهشان تعریف می‌شود. بنابراین ساختار نیازمندی‌های در حال تحول در دو جامعه‌ی الهی و غیر الهی متفاوت است. مثلاً تلقی جامعه‌ی ما و جوامع غربی از کلمه‌ی «عفت» که می‌توان برای آن مفهومی مشترک انتزاعی در نظر گرفت، متفاوت است. عفت از نظر ما به تحدید خاصی از ارتباط تعریف می‌شود و آنها عفت را بر اساس نوعی عاطفه تعریف می‌کنند که بتواند به تفاهم سازمانی متناسب با توسعه تکنولوژی و قدرت مادی کمک کند و احیاناً چنین عواطفی، آزادی‌های جنسی را ضروری می‌سازد. از این رو، باید راه‌حلی برای منحل کردن فرهنگ توسعه در فرهنگ تعالی ارائه داد. باید روندی تدریجی تعریف کرد تا از فرهنگ غربی به فرهنگ بومی و از آن به فرهنگ دینی پل زد. به عبارت دیگر علم بومی تمهیدی برای وصول به علم دینی است.

قرآن برنامه‌ی جامعی است که انسان را به صراط مستقیم که موجب حیات طیبه است، هدایت می‌کند: «مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيَاةً طَيِّبَةً وَ لَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ» (نحل/۹۷) حیاتی طیبه نامیده می‌شود که در آن ارزش‌های مهمی مثل امنیت، تعاون، آرامش و... جریان داشته باشد و جایی برای ناسامانی‌های اجتماعی و ضد ارزش‌ها نباشد. (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴، ۳۹۰/۱۱)

یکی از عناصر مهم در تشکیل جامعه‌ی آرمانی استقرار معنویت است. کلیتی که در هر عصری و متناسب با هر جامعه و جمعیتی اهمیت آن کم رنگ نشده است، بلکه، گذر زمان و پیچیدگی ارتباطات و حضور پررنگ اطلاعات و آگاهی، نقش رهبری را روشن‌تر کرده و خواهد کرد. جایگاه معنویت، جایگاهی است که بر پایه‌ی اصول و ارزش استوار است و اگر بنیان‌های جامعه بر همین پایه تکیه داشته باشد، دوام آن بیشتر خواهد بود. فلذا، بایستی با چشمان باز و آگاهی و بصیرت تمام

Descriptive studies.1

Analytic studies.2

نسبت به حفظ چنین جایگاه آن کوشید. بنابراین با توجه به چنین جایگاهی در ادامه برخی مؤلفه‌های معنویت از منظر آموزه‌های اهل بیت (ع) که نقش بی‌بدیل در هدایت و رشد همه جانبه افراد جامعه دارد برداشت و ارائه می‌شود.

۱. مؤلفه‌های بینشی

از موضوعاتی مهم در دانش روان‌شناسی، شناخت ماهیت «رفتار»^۳ انسان است. تا جایی که برخی به علم روان‌شناسی، دانش رفتارشناسی اطلاق کرده است. زیرا در آن، به بررسی رفتارهای انسان پرداخته می‌شود. در انسان دو ویژگی به نام‌های ادراک و حرکت ارادی وجود دارد است. حوزه ادراک انسان، علم و شناخت مطرح است که از آن با اصطلاح بینش یاد می‌شود، ولی در حوزه اراده، مباحثی همچون میل، رغبت و انگیزه مطرح می‌شود که در اصطلاح علمی از آن به گرایش تعبیر می‌شود. دو اصطلاح علمی یاد شده سبب پیدایش اصطلاح کنش می‌شود که به آن رفتار اطلاق می‌شود. بینش + گرایش = کنش و شناخت + رغبت = رفتار. (جلالی، ۱۳۸۰: ۵) در این مقاله منظور از آن، دربرگیرنده مجموعه باورهایی است که در رفتار انسان متجلی می‌شوند.

نمونه‌هایی از مؤلفه‌های بینشی معنویت از منظر آموزه‌های اهل بیت (ع) در جدول زیر آمده است.

مؤلفه‌ها	نمونه‌های محتوایی	مستندات
مؤلفه‌های بینشی	<ul style="list-style-type: none"> ✓ خداشناسی اساس دین ✓ راه صحیح شناخت خدا ✓ خدا در منظر معصومین (ع) ✓ شناخت خدا در گروه ولایت اهل بیت (ع) ✓ نقش اهل بیت در هدایت باطنی ✓ خداشناسی و شناخت اهل بیت (ع) ✓ افضل اعمال ✓ ... 	<p>✓ أَوَّلُ الدِّينِ مَعْرِفَتُهُ وَ كَمَالُ مَعْرِفَتِهِ التَّصَدِيقُ بِهِ وَ كَمَالُ التَّصَدِيقِ بِهِ تَوْحِيدُهُ وَ كَمَالُ تَوْحِيدِهِ الْإِخْلَاصُ لَهُ وَ كَمَالُ الْإِخْلَاصِ لَهُ نَفْيُ الصِّفَاتِ عَنْهُ لَشَهَادَةِ كُلِّ صِفَةٍ أَنَّهَا غَيْرُ الْمَوْصُوفِ وَ شَهَادَةُ كُلِّ مَوْصُوفٍ أَنَّهُ غَيْرُ الصِّفَةِ فَمَنْ وَصَفَ اللَّهَ سُبْحَانَهُ فَقَدْ قَرَنَهُ وَ مَنْ قَرَنَهُ فَقَدْ ثَنَاهُ وَ مَنْ ثَنَاهُ فَقَدْ جَزَّاهُ وَ مَنْ جَزَّاهُ فَقَدْ جَهَلَهُ (رضی، ۱۴۱۴: ۳۹)؛ ساس دین (یعنی چیزی که به سبب آن، خداوند متعال پرستش می‌شود) شناخت اوست، شناخت کامل، تصدیق و گرویدن به اوست، تصدیق و تمام توحید، یگانه دانستن اوست، کمال توحید خالص کردن عمل برای او و کمال اخلاص آن است که صفت زائد بر ذات برای او تصور نشود، زیرا هر صفتی گواهی می‌دهد که آن، غیر از موصوف است و هر موصوفی گواهی می‌دهد که آن، غیر از صفت است.</p>

³ - behavior

5th International
Conference on
Jurisprudence, Law
And
Religious Research

September 21, 2022
Tbilisi - Georgia

<p>✓ بِنَا عُرِفَ اللَّهُ وَبِنَا عُبِدَ اللَّهُ نَحْنُ الْأَدِلَاءُ عَلَى اللَّهِ وَكُلَّانَا مَا عُبِدَ اللَّهُ (صدوق، ۱۳۸۹: ۱۵۲)؛ از طریق ما خدا شناخته شود و از طریق ماست که او عبادت می شود ما راهنمایان بسوی خدائیم و اگر ما نبودیم خداوند عبادت نمی شد.</p> <p>✓ أَوَّلُ الدِّينِ مَعْرِفَتُهُ وَكَمَالُ مَعْرِفَتِهِ التَّصَدِيقُ بِهِ وَكَمَالُ تَصَدِيقِهِ تَوْحِيدُهُ وَكَمَالُ تَوْحِيدِهِ الْإِخْلَاصُ لَهُ وَكَمَالُ الْإِخْلَاصِ لَهُ نَفْيُ الصِّفَاتِ عَنْهُ لِشَهَادَةِ كُلِّ صِفَةٍ أَنَّهَا غَيْرُ الْمَوْصُوفِ وَشَهَادَةُ كُلِّ مَوْصُوفٍ أَنَّهُ غَيْرُ الصِّفَةِ فَمَنْ وَصَفَ اللَّهَ سَبَّحَانَهُ فَقَدْ قَرَنَهُ وَمَنْ قَرَنَهُ فَقَدْ تَنَاهَا وَمَنْ تَنَاهَا فَقَدْ جَزَّاهُ وَمَنْ جَزَّاهُ فَقَدْ جَهَلَهُ وَمَنْ أَشَارَ إِلَيْهِ فَقَدْ حَدَّهُ وَمَنْ حَدَّهُ فَقَدْ عَدَّهُ... (طبرسی، ۱۴۰۳: ۱۹۹/۱)؛ سرآغاز دین معرفت و شناخت اوست و کمال معرفتش تصدیق به ذات پاک اوست و کمال تصدیق به او همان توحید اوست و کمال توحیدش اخلاص برای اوست و کمال اخلاص برای او نفی صفات کهن از اوست چرا که هر صفتی (از این صفات) گواهی می دهد که غیر از موصوف است و هر موصوفی از ممکنات شهادت می دهد که غیر از صفت است. پس هر کس خداوند سبحان را (با صفاتی همچون صفات مخلوقات) توصیف کند او را با امور دیگری قرین ساخته و آن کس که او را با چیز دیگری قرین کند دوگانگی در ذات او قائل شده و کسی که دوگانگی برای او قائل شود اجزائی برای او پنداشته و هر کس برای او اجزائی قائل شود به راستی او را نشناخته است و کسی که او را نشناسد به او اشاره می کند و هر کس به او اشاره کند او را محدود شمرده و هر کس او را محدود بداند او را به شمارش درآورده است.</p> <p>✓ بِمُؤَالَاتِكُمْ عَلَّمَنَا اللَّهُ مَعَالِمَ دِينِنَا (ابن بابویه، ۱۴۱۳: ۶۱۶/۲)؛ به ولایت شما، خداوند، معارف دینمان را به</p>			
---	--	--	--

5th International
Conference on
Jurisprudence, Law
And
Religious Research

September 21, 2022
Tbilisi - Georgia

<p>ما آموخت.</p> <p>✓ النُّورُ وَاللَّهِ- الْأَنْمَةُ مِنْ آلِ مُحَمَّدٍ صَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَهُمْ وَاللَّهُ نُورُ اللَّهِ الَّذِي أَنْزَلَ وَهُمْ وَاللَّهُ نُورُ اللَّهِ فِي السَّمَاوَاتِ وَ فِي الْأَرْضِ وَاللَّهُ يَا أَبَا خَالِدٍ لِنُورِ الْإِمَامِ فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ أَنْوَرُ مِنَ الشَّمْسِ الْمُضِيئَةِ بِالنَّهَارِ وَهُمْ وَاللَّهُ يَنُورُونَ قُلُوبَ الْمُؤْمِنِينَ وَيَحْجِبُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ نُورَهُمْ عَمَّنْ يَشَاءُ فَتُظْلَمُ قُلُوبُهُمْ وَاللَّهُ يَا أَبَا خَالِدٍ لَا يُحِبُّنَا عَبْدٌ وَ يَتَوَلَّانَا حَتَّى يُطَهَّرَ اللَّهُ قَلْبَهُ... (كليني، ١٤٠٧: ١٩٤/١)؛ به خدا سوگند که تا روز قیامت، نور، امامان از خاندان محمد (صلی الله علیه وآله وسلم) هستند. به خدا سوگند، آنان، همان نور فرو فرستاده شده اند. به خدا سوگند، آنان، نور آسمان ها و زمین اند. ای ابو خالد! به خدا سوگند، نور امام در دل های مؤمنان، از خورشید فروزان روز، تابناک تر است. به خدا سوگند، آنان، دل های مؤمنان را روشن می دارند و خدا، نور آنان را از هر کس که بخواهد، باز می دارد تا دل هایشان تاریک شود. ای ابو خالد! به خدا سوگند، هیچ بنده ای با ما دوستی نمی ورزد و ولایت ما را نمی پذیرد، جز آن که خداوند، دلش را پاک می سازد.</p> <p>✓ اللَّهُمَّ عَرَّفْنِي نَفْسَكَ فَإِنَّكَ إِنْ لَمْ تُعَرِّفْنِي نَفْسَكَ لَمْ أَعْرِفْ نَبِيَّكَ اللَّهُمَّ عَرَّفْنِي رَسُولَكَ فَإِنَّكَ إِنْ لَمْ تُعَرِّفْنِي رَسُولَكَ لَمْ أَعْرِفْ حُجَّتَكَ اللَّهُمَّ عَرَّفْنِي حُجَّتَكَ فَإِنَّكَ إِنْ لَمْ تُعَرِّفْنِي حُجَّتَكَ ضَلَلْتُ عَنْ دِينِي (كليني، ١٤٠٧: ١٤٤٧/١)؛ ار خدایا! خودت را به من بشناسان که اگر خود را به من نشناسانی، پیامبرت را نخواهم شناخت. بار خدایا! پیامبرت را به من بشناسان که اگر پیامبرت را به من نشناسانی، حجت تو را نخواهم شناخت. بار خدایا! حجت خود را به من بشناسان که اگر حجتت را به من نشناسانی، از دینم گم راه خواهم شد.</p>			
---	--	--	--

5th International
Conference on
Jurisprudence, Law
And
Religious Research

September 21, 2022
Tbilisi - Georgia

<p>✓ سَأَلَ بَعْضَ أَصْحَابِنَا الصَّادِقَ (عَلَيْهِ السَّلَامُ)، فَقَالَ لَهُ: أَخْبِرْنِي أَيُّ الْأَعْمَالِ أَفْضَلُ قَالَ: تَوْحِيدُكَ لِرَبِّكَ (صدوق، ۱۴۱۴: ۶۸۷)</p>			
<p>✓ لِأَنَّ أَصْلَ الْإِيمَانِ إِنَّمَا هُوَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ (ابن بابويه، ۱۴۱۳: ۴۰۰/۱)؛ يشه ایمان، ایمان آوردن در برابر فرمان خدا و رسول اوست.</p> <p>✓ فَكَمَا لَا يُقَدَّرُ عَلَى كُنْهٍ صِفَةُ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ فَكَذَلِكَ لَا يُقَدَّرُ عَلَى كُنْهٍ صِفَةُ رَسُولِ اللَّهِ (ص) وَكَمَا لَا يُقَدَّرُ عَلَى كُنْهٍ صِفَةُ الرَّسُولِ (ص) فَكَذَلِكَ لَا يُقَدَّرُ عَلَى كُنْهٍ صِفَةُ الْإِمَامِ (ع) وَكَمَا لَا يُقَدَّرُ عَلَى كُنْهٍ صِفَةُ الْإِمَامِ (ع) كَذَلِكَ لَا يُقَدَّرُ عَلَى كُنْهٍ صِفَةُ الْمُؤْمِنِ (مجلسی، ۱۴۰۳: ۶۴/۶۵)؛ همان طور که خدا را نمی شود درست شناخت، پیغمبر را هم نمی شود شناخت و همان طور که پیغمبر را نمی شود شناخت، امام را هم نمی شود درست شناخت و همان طور که امام را نمی شود شناخت، مؤمن را هم نمی شود شناخت. این حدیث احتیاج به تأمل زیادی دارد و به نظر بنده بهترین تعبیر است که علو مرتبه و مقام ایمان را معرفی میکند.</p> <p>✓ الْمُؤْمِنُ أَكْبَرُ حُرْمَةً مِنَ الْكَلْبَةِ (ابن بابويه، ۱۳۶۲: ۲۷/۱)</p> <p>✓ فَقَرَضَ اللَّهُ الْإِيمَانَ تَطْهِيرًا مِنَ الشَّرْكِ (ابن بابويه، ۱۴۱۳: ۳/۵۶۸)؛ خداوند ایمان را برای پاکی از شرک ... واجب نمود.</p> <p>✓ إِنَّ الْإِيمَانَ أَفْضَلُ مِنَ الْإِسْلَامِ بِدَرَجَةٍ (ابن شعبه حرانی، ۱۴۰۴: ۴۴۵)؛ ایمان یک درجه بالاتر از اسلام است.</p> <p>✓ الْإِيمَانُ أَنْ تُؤْتِرَ الصَّدَقَ حَيْثُ يَضُرُّكَ عَلَى الْكُذْبِ حَيْثُ يَنْفَعُكَ، وَ أَلَّا يَكُونَ فِي حَدِيثِكَ فَضْلٌ عَنْ عَمَلِكَ، وَأَنْ تَتَّقِيَ اللَّهَ فِي حَدِيثِ غَيْرِكَ. (حکمت ۴۵۸) و نیز ر.ک: حکمت ۲۶۲، حکمت ۲۲۷</p>	<p>✓ اصل ایمان</p> <p>✓ ایمان، حقیقتی غیر قابل توصیف</p> <p>✓ مؤمن محترم تر از کعبه</p> <p>✓ ایمان تطهیر شرک است</p> <p>✓ ایمان یک درجه بالاتر از اسلام</p> <p>✓ نشانه های ایمان، چون نقطه ای سفید در دل</p> <p>✓ شناخت بادل، اصلاحگر قلوب، برترین ایمان</p> <p>✓ سه مرحله ایمان، فلسفه ایمان، اعتماد بر الطاف خدایی</p> <p>✓ حفظ ایمان با صدقه، ایمان فرشتگان</p> <p>✓ ایمان پایدار، چهار تکیه گاه ایمان</p> <p>✓ چراغ نورانی ایمان، برترین وسیله توسل</p> <p>✓ رشته اصلی ایمان، زبان استوار و ایمان استوار</p> <p>✓ و...</p>	<p>ایمان</p>	

5th International Conference on Jurisprudence, Law And Religious Research

September 21, 2022
Tbilisi - Georgia

<p>حکمت ۱۱۳، حکمت ۲۲۷، حکمت ۱۵۲، حکمت ۳۱۰، حکمت ۱۴۶، خطبه ۹۱، خطبه ۱۸۹، حکمت ۳۱، خطبه ۱۵۶، خطبه ۱۱۰، خطبه ۲، خطبه ۱۷۶ و...</p>		
<p>✓ حُسْنُ الْحَقِّ نَصْفُ الدِّينِ (ابن بابویه، ۱۳۶۲: ۴۰/۱) ✓ فَضْلُ دِينِكُمُ الْوَرَعُ (همان، ۹/۱) ✓ أَحَبُّ الْأَدْيَانِ إِلَى اللَّهِ الْحَنِيفِيَّةُ السَّمْحَةُ (همان، ۲۱/۱) ✓ هَلِ الدِّينُ إِلَّا الْحَبُّ؟! (کلینی، ۱۴۰۸: ۸۰/۸) ✓ أَوْصِيكُمْ بِتَقْوَى اللَّهِ وَ آَلَا تَبْغِي الدُّنْيَا وَ إِن بَغْتَكُمَا وَ لَا تَأْسَفَا عَلَى شَيْءٍ مِنْهَا زُورَى عَنْكُمَا وَ قُولَا بِالْحَقِّ وَ أَعْمَلَا لِلْآجِرِ وَ كُونَا لِلظَّالِمِ حَصْمًا وَ لِلْمَظْلُومِ عَوْنًا أَوْصِيكُمْ وَ جَمِيعِ وَلَدِي وَ أَهْلِي وَ مَنْ بَلَغَهُ كِتَابِي بِتَقْوَى اللَّهِ وَ نَظْمِ أَمْرِكُمْ وَ صَلَاحِ ذَاتِ بَيْنِكُمْ فَإِنِّي سَمِعْتُ جَدَّكُمْ (صلی الله علیه وآله) يَقُولُ صَلَاحُ ذَاتِ الْبَيْنِ أَفْضَلُ مِنْ عَامَّةِ الصَّلَاةِ وَ الصِّيَامِ اللَّهُ فِي الْآيَاتِمَا فَلَا تُعْبُوا أَقْوَاهُمْ وَ لَا يَضِعُوا بِحَضْرَتِكُمْ وَ اللَّهُ اللَّهُ فِي جِيرَانِكُمْ فَإِنَّهُمْ وَصِيَّةُ نَبِيِّكُمْ مَا زَالَ يُوصِي بِهِمْ حَتَّى ظَنَّنَا أَنَّهُ سَيُورِثُهُمْ وَ اللَّهُ اللَّهُ فِي الْقُرْآنِ لَا يَسْبِقُكُمْ بِالْعَمَلِ بِهِ غَيْرُكُمْ وَ اللَّهُ اللَّهُ فِي الصَّلَاةِ فَإِنَّهَا عَمُودُ دِينِكُمْ وَ اللَّهُ اللَّهُ فِي بَيْتِ رَبِّكُمْ لَا تُخْلَوْهُ م... (نامه ۴۷) و نیز ر.ک: خطبه ۱، خطبه ۲، خطبه ۱۰۴، خطبه ۱۳۱، خطبه ۱۷۲، خطبه ۱۹۶، نامه ۲۶، نامه ۲۷، نامه ۳۱، نامه ۴۶، نامه ۵۳، حکمت ۱۱۳، حکمت ۱۲۵ و...</p>	<p>✓ خوش خویی، نصف دین است ✓ برترین دینداری شما، پارسایی است ✓ محبوبترین دینها نزد خدا، آیین اسلام است ✓ آیا دین چیزی جز محبت است؟ ✓ عمل به فرامین الهی در ظاهر و باطن ✓ عمل به قرآن ✓ اجرای قوانین اسلامی و احیاء آنها ✓ اجرای حدود الهی ✓ انجام اعمال صالح و درست ✓ توجه به دستورات قرآن ✓ عبادت خالصانه ✓ به جای آوردن نماز اول وقت ✓ ثبات در عبادات ✓ طلب یاری از خدا ✓ انجام واجبات در زمان خود و بدون عیب و نقص ✓ برپا داشتن دین ✓ توجه به مرگ ✓ توجه به معاد و آخرت ✓ یاد فراوان قیامت ✓ ضایع نکردن سنت پیامبر (ص) ✓ عمل به سنت پیامبر (ص) ✓ زنده نگهداشتن سنت پیامبر (ص) ✓ انفاق در راه خدا ✓ توسل و...</p>	<p>دینداری</p>
<p>✓ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ يَفِي بِالتَّقْوَى عَنِ الْعَبْدِ مَا عَزَبَ عَنْهُ عَقْلُهُ وَ يُجَلِّي بِالتَّقْوَى عَنْهُ عَمَاءَهُ وَ جَهْلَهُ (کلینی، ۱۴۰۷: ۵۲/۸)؛ خداوند به وسیله تقوا بنده را حفظ می کند از</p>	<p>✓ تقوا حافظ انسان ✓ حق گویی در گروی تقوا ✓ تقوا باعث حفظ عقل و دوری از نادانی</p>	<p>تقوا</p>

5th International
Conference on
Jurisprudence, Law
And
Religious Research

September 21, 2022
Tbilisi - Georgia

<p>آنچه که عقلش به آن نمی رسد و کور دلی و نادانی او را بر طرف می سازد.</p> <p>✓ اَتَقَى النَّاسِ مَنْ قَالَ الْحَقَّ فِيمَا لَهُ وَعَلَيْهِ (ابن بابویه، ۱۴۱۳: ۳۹۵/۴)؛ باتقواترین مردم، کسی است که در آنچه به نفع یا ضرراوست، حق را بگوید.</p> <p>✓ اِنَّ اللّٰهَ عَزَّوَجَلَّ يَتَّقِي بِالتَّقْوَى عَنِ الْعَبْدِ مَا عَزَبَ عَنْهُ عَقْلُهُ وَيُجَلِّي بِالتَّقْوَى عَنْهُ عَمَاهُ وَجَهْلَهُ (کلینی، ۱۴۰۷: ۵۲/۸)؛ خداوند عزوجل به وسیله تقوا، انسان را از آنچه عقلش به آن نمی رسد، حفظ می کند و کوردلی و نادانی را از او دور می نماید.</p> <p>✓ لَا يَزَالُ النَّاسُ بِخَيْرٍ مَا أَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَ نَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَ تَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَ التَّقْوَى فَإِذَا لَمْ يَفْعَلُوا ذَلِكَ نُزِعَتْ مِنْهُمُ الْبِرَكَاتُ وَ سُلِّطَ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَ لَمْ يَكُنْ لَهُمْ نَاصِرٌ فِي الْأَرْضِ وَ لَا فِي السَّمَاءِ (طوسی، ۱۴۰۷: ۱۸۱/۶)؛ تا زمانی که مردم، امر به معروف و نهی از منکر نمایند و در کارهای نیک و تقوا به یاری یکدیگر بشتابند، در خیر و سعادت خواهند بود، اما اگر چنین نکنند، برکت ها از آنان گرفته شود و گروهی بر گروه دیگر سلطه پیدا کنند. نه در زمین یاوری دارند و نه در آسمان.</p> <p>✓ اتَّقُوا اللّٰهَ وَ صُونُوا دِينَكُمْ بِالْوَرَعِ (کلینی، ۱۴۰۸: ۷۶/۲)؛ تقوای خدا پیشه کنید و دینتان را با ورع و تقوا حفظ کنید.</p> <p>✓ اَوْصِيكُمْمَّا بِتَقْوَى اللّٰهِ وَ اَلَّا تَبْغِيَ الدُّنْيَا وَ اِنْ بَغْتُمْهَا وَ لَا تَأْسَفَا عَلَى شَيْءٍ مِنْهَا زُورِي عَنكُمْمَّا وَ قُولًا بِالْحَقِّ وَ اَعْمَلًا لِلْآجِرِ وَ كُونَا لِلظَّالِمِ خَصْمًا وَ لِلْمَظْلُومِ عَوْنًا اَوْصِيكُمْمَّا وَ جَمِيعَ وِلْدِي وَ اَهْلِي وَ مَنْ بَلَغَهُ كِتَابِي بِتَقْوَى اللّٰهِ وَ نَظُمِ اَمْرِكُمْ وَ صَلَاحِ ذَاتِ بَيْنِكُمْ.... (خطبه ۴۷) و نیز ر.ک: خطبه ۱۶، نامه ۴۷، حکمت ۱۱۳</p>	<p>✓ تقوا باعث نزول برکت</p> <p>✓ تقوا باعث حفظ دین</p> <p>✓ وادار کردن نفس به انجام واجبات خدا</p> <p>✓ غلبه با هوای نفس</p> <p>✓ مخالفت با خواسته های دل</p> <p>✓ تسلط بر نفس</p> <p>✓ پرهیز کاری</p> <p>✓ پرهیز از حرام</p> <p>✓ پاکدامنی و...</p>		
<p>✓ سَأَلْتُهُ عَنْ قَوْلِ اللّٰهِ عَزَّ وَ جَلَّ - وَ مَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ فَهُوَ حَسْبُهُ فَقَالَ التَّوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ دَرَجَاتٌ مِنْهَا اَنْ</p>	<p>✓ تسلیم محض پروردگار</p> <p>✓ متوکلین، قوی ترین مردم</p>	<p>توکل</p>	

<p>تَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فِي أُمُورِكَ كُلِّهَا فَمَا فَعَلَ بِكَ كُنْتُ عَنْهُ رَاضِيًا تَعْلَمُ أَنَّهُ لَا يَأْلُوكَ خَيْرًا وَ فَضْلًا وَ تَعْلَمُ أَنَّ الْحُكْمَ فِي ذَلِكَ لَهُ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ بِتَفْوِضِ ذَلِكَ إِلَيْهِ وَ ثِقْ بِهِ فِيهَا وَ فِي غَيْرِهَا (كليني، ۱۴۰۷: ۶۵/۲)؛ از پیامبر(ص) درباره کلام خدای عز و جل سوال شد که می فرمایند «و هر کس به خدا توکل کند او برای وی بس است» توکل کردن بر خدا درجاتی دارد: یکی از آنها این است که در تمام کارهایت به خدا توکل کنی و هر چه با تو کرد از او خشنود باشی و بدانی که او نسبت به تو از هیچ خیر و تفضلی کوتاهی نمی کند و بدانی که در این باره حکم، حکم اوست، پس با واگذاری کارهایت به خدا بر او توکل کن و در آن کارها و دیگر کارها به او اعتماد داشته باش.</p> <p>✓ مَنْ أَرَادَ أَنْ يَكُونَ أَقْوَى النَّاسِ فَلْيَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ (فقه الرضا، ۱۴۰۶: ۳۵۸)؛ هر که می خواهد که قویترین مردم باشد بر خدا توکل نماید.</p> <p>✓ مَا حَدُّ التَّوَكُّلِ؟ فَقَالَ لِي: أَنْ لَا تَخَافَ مَعَ اللَّهِ أَحَدًا (ابن بابویه، ۱۳۷۶: ۲۴۰)؛ حد توکل چیست؟ حضرت فرمودند: اینکه با وجود خدا از هیچ کس نترسی.</p> <p>✓ إِنَّ الْغِنَى وَالْعِزَّ يَجُولَانِ فَإِذَا ظَفِرَا بِمَوْضِعِ التَّوَكُّلِ أَوْطَأْنَا (كليني، ۱۴۰۷: ۶۵/۲)؛ بی نیازی و عزت به هر طرف می گردند و چون به جایگاه توکل دست یافتند در آنجا قرار می گیرند.</p> <p>✓ مَنْ تَوَكَّلَ عَلَى اللَّهِ لَا يُغْلَبُ وَمَنْ اعْتَصَمَ بِاللَّهِ لَا يُهْزَمُ (شعیری، بی تا: ۱۱۸)</p> <p>✓ أَلْجِيْ نَفْسِكَ فِي أُمُورِكَ كُلِّهَا إِلَى إِلَهِكَ فَإِنَّكَ تُلْجِئُهَا إِلَى كَهْفِ حَرِيْزٍ وَمَنْعٍ عَزِيْزٍ (نامه ۳۱)</p>	<p>✓ حد توکل</p> <p>✓ باعث بی نیازی و عزت</p> <p>✓ سبب پیروزی و شکست ناپذیری</p> <p>✓ توجه به رضای الهی</p> <p>✓ امید به توفیق الهی و...</p>		
<p>✓ فَإِنَّمَا الْبَصِيرُ مَنْ سَمِعَ فَتَفَكَّرَ ، وَ نَظَرَ فَأَبْصَرَ ، وَ انْتَفَعَ بِالْعَبْرِ ، ثُمَّ سَلَكَ جَدًّا وَاضِحًا يَتَجَنَّبُ فِيهِ الصَّرْعَةَ فِي الْمَهَاوِي (رضی، ۱۴۱۴: ۲۱۳)؛ با بصیرت کسی است</p>	<p>✓ بصیرت چیست</p> <p>✓ آگاهی از فرمان خدا</p> <p>✓ بی بصیرتی باعث گمراهی</p>	<p>بصیرت</p>	

5th International
Conference on
Jurisprudence, Law
And
Religious Research

September 21, 2022
Tbilisi - Georgia

<p>که بشنود و بیندیشد، نگاه کند و ببیند، از عبرتها بهره گیرد، آن گاه راه روشنی را ببیند که در آن از افتادن در پرتگاهها به دور ماند.</p> <p>✓ وَ اِنَّ مَعِيَ لَبَصِيرَتِي مَا لَبَسْتُ عَلٰى نَفْسِيْ وَ لَا لِبَسَ عَلٰى (خطبه ۱۰)</p> <p>✓ اَلْعَامِلُ عَلٰى غَيْرِ بَصِيْرَةٍ كَالسَّائِرِ عَلٰى غَيْرِ طَرِيْقٍ، فَلَا تَزِيْدُهُ سُرْعَةُ السِّيْرِ اِلَّا بُعْدًا (ابن شعبه حرانی، ۱۴۰۴: ۳۶۲)؛ کسی که بدون «بصیرت» عمل می کند، همچون زنده ای است که در بیراهه می رود؛ پس هر چه سریع تر رود، از مقصد دورتر می شود.</p> <p>✓ اَلْعَالَمُ بِزَمَانِهِ لَا تَهْجُمُ عَلَيْهِ اللُّوَابِسُ (همان، ۳۵۶)؛ آن کس که به زمان خویش دانا و آشنا باشد، شبهات به او هجوم نمی آورند.</p> <p>✓ لَيْسَ الْاَعْمٰى مَنْ يَّعْمٰى بَصْرَهُ، اِنَّمَا الْاَعْمٰى مَنْ تَعْمٰى بَصِيْرَتَهُ (پاینده، ۱۳۸۲: ۶۵۶)؛ کور آن نیست که چشمش نابینا باشد بلکه کور [واقعی] آن کسی است که دیده بصیرتش کور باشد.</p> <p>✓ و نیز ر.ک: خطبه ۱۷۳، نامه ۳۱</p>	<p>✓ باعث شناخت حق از باطل</p> <p>✓ بینای واقعی</p> <p>✓ بصیرت دینی و...</p>		
---	--	--	--

جدول ۱: مؤلفه‌های بینشی

۲. مؤلفه‌های نگرشی

در تعریف نگرش^۴ گفته شده است که مرکب از اعتقادات و احساساتی است که باعث می شود افراد از قبل آمادگی پیدا کند تا در مواجهه با دیگران رویکرد رفتار مثبت یا منفی بگیرد. (هکسما، ۱۳۹۴) نگرش‌ها به رویکرد شناختی نیز یاد می شود. هرچند گوردون آلپورت (۱۹۳۵) آن را حالتی در انسان دانسته که انسان یک آمادگی ذهنی و عصبی پیدا کرده که از طریق تجربه سامان می یابد.

و عکس العمل افراد در هنگام مواجهه با مسائل و موضوعات و نیز موقعیت‌های مختلف واکنش نشان داده و دارای تأثیرات مستقیم است. (سیرز و دیگران، به نقل از حسن پاشا شریفی، ۱۳۸۱: ۴۱۳)

4 - attitude

در تعریف یاد شده که نگرش به نظریه یادگیری بنا شده می توان از آن چنین تعریف ارائه داد که نگرش عبارت از یک حالت پایداری که دارای فرآیندهای عاطفی، انگیزشی، شناختی نسبت به ابعاد دنیایی افراد است. در این تعریف به خاستگاه نگرش اشاره کرده در عین حال تجربه‌ی ذهنی نیز مورد تأیید قرار گرفته است. (کریمی، ۱۳۹۶) در این مقاله بعد نگرشی در برگیرنده مجموعه عواطف، هیجانات و نگرش‌هایی که در رفتار و احساسات فرد متبلور می‌شوند. مؤلفه‌های نگرشی معنویت از منظر آموزه‌های اهل بیت(ع) در جدول زیر آمده است.

مستندات	نمونه‌های محتوایی	مؤلفه‌ها
<p>✓ وَ اعْلَمُ أَنَّ الْإِلْفَ مِنَ اللَّهِ وَ الْفِرْكَ مِنْ الشَّيْطَانِ (کلینی، ۱۴۰۷: ۵۰۰/۵)؛ امام باقر(ع): دان که انس گرفتن (با مردم) از خداوند است و دشمنی (با مردم) از شیطان.</p> <p>✓ وَدُّ الْمُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِ فِي اللَّهِ مِنْ أَعْظَمِ شُعَبِ الْإِيْمَانِ أَلَا وَ مَنْ أَحَبَّ فِي اللَّهِ وَ أَبْغَضَ فِي اللَّهِ وَ أَعْطَى فِي اللَّهِ وَ مَنَعَ فِي اللَّهِ فَهُوَ مِنْ أَصْفِيَاءِ اللَّهِ (همان، ۱۲۵/۲)؛ رسول خدا (ص) فرمودند: دوستی مومن با مومن برای خدا از بزرگترین شعبه‌های ایمان است. آگاه باشید هر که دوستی اش برای خدا، دشمنی اش برای خدا، عطایش برای خدا و منعش برای خدا باشد، از برگزیدگان الهی است.</p> <p>✓ إِذَا أَحْبَبْتَ رَجُلًا فَأَخْبِرْهُ بِذَلِكَ فَإِنَّهُ أَتَيْتُ لِلْمَوَدَّةِ بَيْنَكُمَا (همان، ۶۴۴/۲)؛ امام صادق (ع) فرمودند: هنگامی که کسی را دوست میداری، او را از این محبت آگاه کن، زیرا این کار، دوستی بین شما را محکم تر می‌کند.</p> <p>✓ أَحِبُّوا الصَّيِّانَ وَ ارْحَمُوهُمْ وَ إِذَا وَعَدْتُمُوهُمْ شَيْئًا فَفُوا لَهُمْ فَإِنَّهُمْ لَا يَدْرُونَ إِلَّا أَنْكُمْ</p>	<p>✓ رنگ خدایی و دوری از شیطان</p> <p>✓ نشانه ایمان</p> <p>✓ آگاه کردن از مهرورزی</p> <p>✓ مهربانی با کودکان</p> <p>✓ نیمی از خردمندی</p> <p>✓ کلیدی روزی</p> <p>✓ سبب ریش گناهان</p> <p>✓ نرم‌خویی</p> <p>✓ پرهیز از تندخویی</p> <p>✓ پرهیز از تندی در زبان</p> <p>✓ گشاده‌رویی</p> <p>✓ مهربانی</p> <p>✓ فروخوردن خشم</p> <p>✓ پرهیز از خشونت و تحقیر کردن و...</p>	<p>مهربانی و گشاده-رویی</p>

مؤلفه ای نگرشی

5th International
Conference on
Jurisprudence, Law
And
Religious Research

September 21, 2022
Tbilisi - Georgia

<p>تَرْزُقُونَهُمْ (همان، ۴۹/۶)؛ سول خدا (ص) فرمودند: به کودکان محبت کنید و به آنها رحم کنید و هر وقت به آنها وعده دادید به آن وفا کنید، چون آنها شما را روزی رسان خود می دانند.</p> <p>✓ التَّوَدُّدُ إِلَى النَّاسِ نِصْفُ الْعَقْلِ (همان، ۶۴۳/۲)؛ پیامبر خدا (ص): مهربانی با مردم، نیمی از خردمندی است.</p> <p>✓ التَّلَطُّفُ مِفْتَاحُ الرَّزْقِ (دیلمی، ۱۴۰۸: ۹۶)؛ لطف (مهربانی)، کلید روزی است.</p> <p>✓ أَنْ الْمُسْلِمِينَ إِذَا اتَّقَى فَتَصَافَحَا تَحَاتَّتْ ذُنُوبُهُمَا كَمَا يَتَحَاتُّ وَرَقُ الشَّجَرِ (کلینی، ۱۴۰۸: ۱۸۳/۲)؛ پیامبر خدا (ص): دو مسلمان که با تبسم و مهربانی و درنگ با هم ملاقات کنند، گناهانشان پیش رویشان فرو می ریزد.</p> <p>✓ خَالَطُوا النَّاسَ مُخَالَطَةً إِنْ مَتَمَّ مَعَهَا بَكَوْا عَلَيْكُمْ وَإِنْ عَشْتُمْ حُنُوًا إِلَيْكُمْ (حکمت ۹) و نیز رک: خطبه ۳، نامه ۱۹، نامه ۲۶، نامه ۲۷، نامه ۴۶، نامه ۵۰، نامه ۵۳، حکمت ۶، حکمت ۳۸، حکمت ۵۰، حکمت ۱۱۳، حکمت ۱۲۰ و...</p>		
<p>✓ أَمَرَنِي رَبِّي بِمُدَارَاةِ النَّاسِ كَمَا أَمَرَنِي بِإِدَاءِ الْفَرَائِضِ (کلینی، ۱۴۰۷: ۱۱۷/۲)؛ پروردگارم، همان گونه که مرا به انجام واجبات فرمان داده، به مدارا کردن با مردم نیز فرمان داده است.</p> <p>✓ إِنَّ لِكُلِّ شَيْءٍ قَفْلًا وَقَفْلُ الْإِيمَانِ الرَّقْفُ (همان، ۱۱۸/۲)؛ هر چیزی قفلی دارد و قفل ایمان مدارا کردن و نرمی است.</p>	<p>✓ فرمان خدا</p> <p>✓ کلید ایمان</p> <p>✓ علامت عقلانیت</p> <p>✓ باعث محبت و یاری رساندن خدا</p> <p>✓ سبب خیر و برکت</p> <p>✓ کمال ادب</p> <p>✓ بخشش و گذشت و...</p>	<p>گذشت و مدارا</p>

5th International
Conference on
Jurisprudence, Law
And
Religious Research

September 21, 2022
Tbilisi - Georgia

<p>✓ أَعْقَلُ النَّاسِ أَشَدَّهُمْ مُدَارَاةً لِلنَّاسِ (ابن بابويه، ۱۴۱۳: ۳۹۵/۴)؛ عاقل ترین مردم کسی است که بیشتر با مردم مدارا کند.</p> <p>✓ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الرَّفْقَ وَ يُعِينُ عَلَيْهِ (كليني، ۱۴۰۸: ۱۲۰/۲)؛ خداوند مدارا را دوست دارد و انسان را بر انجام آن یاری می کند.</p> <p>✓ إِنَّ فِي الرَّفْقِ الزِّيَادَةَ وَ الْبِرْكَهَ وَ مَنْ يُحْرِمِ الرَّفْقَ يُحْرِمِ الْخَيْرَ (همان، ۱۱۹/۲)؛ در مدارا، فزونی و برکت است، و هر کس از مدارا محروم باشد، از خیر، محروم شده است.</p> <p>✓ كَمَالُ الْأَدَبِ وَ الْمُرُوءَةِ سَبْعُ خِصَالٍ ... وَ حُسْنُ الْخُلُقِ وَ الْمُدَارَاةُ (کراچکی، ۱۳۵۳: ۵۹)؛ کمال ادب و مروت در هفت چیز است: ...، خوش اخلاقی و مدارا.</p> <p>✓ وَ أَشْعَرُ قَلْبِكَ الرَّحْمَةَ لِلرَّعِيَّةِ وَ الْمَحَبَّةَ لَهُمْ وَ اللَّطْفَ بِهِمْ، وَ لَا تَكُونَنَّ عَلَيْهِمْ سَبْعًا ضَارِيًا تَعْتَنِمُ أَكْلَهُمْ، فَإِنَّهُمْ صِنْفَانِ: إِمَّا أَخٌ لَكَ فِي الدِّينِ وَ إِمَّا نَظِيرٌ لَكَ فِي الْخَلْقِ، يَفْرُطُ مِنْهُمْ الزَّلْكَلُ وَ تَعْرِضُ لَهُمْ الْعِلْلُ وَ يُؤْتِي عَلَى أَيْدِيهِمْ فِي الْعَمْدِ وَ الْخَطَا، فَأَعْطِهِمْ مِنْ عَفْوِكَ وَ صَفْحِكَ مِثْلَ الَّذِي تُحِبُّ وَ تَرْضَى أَنْ يُعْطِيَكَ اللَّهُ مِنْ عَفْوِهِ وَ صَفْحِهِ، فَإِنَّكَ فَوْقَهُمْ وَ وَالِي الْأَمْرِ عَلَيْكَ فَوْقَكَ وَ اللَّهُ فَوْقَ مَنْ وَ لَكَ وَ قَدْ اسْتَكْفَاكَ أَمْرُهُمْ وَ ابْتَلَاكَ بِهِمْ (نامه ۵۳)</p>	<p>✓ پوشاندن عیوب مردم</p> <p>✓ اعتدال و میانه روی در رفتار و پرهیز از سخت گیری و سهل گیری افراطی</p> <p>✓ رفق و مدارا و...</p>		
<p>✓ إِنَّ الرَّجُلَ إِذَا نَظَرَ إِلَى امْرَأَتِهِ وَ نَظَرَتْ إِلَيْهِ نَظَرَ اللَّهُ تَعَالَى إِلَيْهِمَا نَظَرَ الرَّحْمَةِ (پاینده، ۱۳۸۲: ۲۷۸)؛ وقتی مردی به همسر خود نگاه کند و همسرش به او نگاه کند خداوند بدیده</p>	<p>✓ باعث ریزش رحمت الهی</p> <p>✓ بزرگترین شعبه ایمان</p> <p>✓ محکم ترین دستگیره ایمان</p> <p>✓ حسن معاشرت</p>	<p>عشق به دیگران</p>	

<p>رحمت به آنان نگاه می کند.</p> <p>✓ وَدُّ الْمُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِ فِي اللَّهِ مِنْ أَعْظَمِ شُعَبِ الْإِيمَانِ أَلَا وَ مَنْ أَحَبَّ فِي اللَّهِ وَ أَبْغَضَ فِي اللَّهِ وَ أَعْطَى فِي اللَّهِ وَ مَنَعَ فِي اللَّهِ فَهُوَ مِنْ أَصْفِيَاءِ اللَّهِ (كليني، ۱۴۰۷: ۱۲۵/۲)؛ رسول خدا (ص) فرمودند: دوستی مومن با مومن برای خدا از بزرگترین شعبه های ایمان است. آگاه باشید هر که دوستی اش برای خدا، دشمنی اش برای خدا، عطایش برای خدا و منعش برای خدا باشد، از برگزیدگان الهی است.</p> <p>✓ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ص لِأَصْحَابِهِ أَيُّ عُرَى الْإِيمَانِ أَوْثَقُ فَقَالُوا اللَّهُ وَ رَسُولُهُ أَعْلَمُ وَ قَالَ بَعْضُهُمْ الصَّلَاةُ وَ قَالَ بَعْضُهُمُ الزَّكَاةُ وَ قَالَ بَعْضُهُمْ الصِّيَامُ وَ قَالَ بَعْضُهُمُ الْحَجُّ وَ الْعُمْرَةُ وَ قَالَ بَعْضُهُمُ الْجِهَادُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ص لِكُلِّ مَا قُلْتُمْ فَضْلٌ وَ لَيْسَ بِهِ وَ لَكِنْ أَوْثَقُ عُرَى الْإِيمَانِ الْحُبُّ فِي اللَّهِ وَ الْبُغْضُ فِي اللَّهِ وَ تَوَالِي أَوْلِيَاءِ اللَّهِ وَ التَّبَرُّيُّ مِنْ أَعْدَاءِ اللَّهِ (همان)؛ پیامبر اکرم (ص) فرمودند : محکمترین دستگیره ایمان چیست ؟ اصحاب گفتند: خدا و رسولش آگاهترند، یکی از اصحاب گفت : نماز است ، دیگری گفت: زکات، سومی گفت : روزه ، یکی دیگر گفت : حج و عمره است ، بعضی هم گفتند : جهاد است. پیامبر اکرم (ص) فرمودند: برای هر آنچه که شما گفتید فضیلتی است، ولی هیچکدام محکمترین دستگیره ایمان نیستند، محکمترین دستگیره ایمان دوستی و دشمنی در راه خدا و دوست</p>	<p>✓ سپاس و قدردانی از زحمات آمران ✓ همدلی ✓ اختصاص وقت شخصی به نیازمندان ✓ نیکوکاری در حق زیردستان و...</p>	
---	--	--

5th International
Conference on
Jurisprudence, Law
And
Religious Research

September 21, 2022
Tbilisi - Georgia

<p>داشتن دوستان خدا و برائت جستن از دشمنان خداست</p> <p>✓ تَجْعَلَنَّ أَكْثَرَ شُغْلِكَ بِأَهْلِكَ وَ وَكَدِّكَ فَإِنْ يَكُنْ أَهْلُكَ وَ وَكَدِّكَ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَوْلِيَاءَهُ وَ إِنَّ يَكُونُوا أَعْدَاءَ اللَّهِ فَمَا هُمَّكَ وَ شُغْلِكَ بِأَعْدَاءِ اللَّهِ (حکمت ۳۴۴۹ و نیز ر.ک: نامه ۲۶، نامه ۵۳، حکمت ۱۰ و...)</p>		
<p>✓ لِيَنْصَحَ الرَّجُلُ مِنْكُمْ أَخَاهُ كَنَصِيحَتِهِ لِنَفْسِهِ (کلینی، ۱۴۰۷: ۲۹۶/۳)؛ هر یک از شما همانگونه خیرخواه خود هستید باید که خیرخواه دیگر برادران خود نیز باشید.</p> <p>✓ يَجِبُ لِلْمُؤْمِنِ عَلَى الْمُؤْمِنِ النَّصِيحَةُ لَهُ فِي الْمَشْهَدِ وَالْمَغِيبِ (همان، ۲۹۶/۳)؛ بر مؤمن واجب است چه در حضور و چه در غیاب، دلسوز و خیرخواه دیگر برادران مؤمن خود باشد.</p> <p>✓ إِنَّ أَعْظَمَ النَّاسِ مَنَزِلَةً عِنْدَ اللَّهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَمْشَاهُمْ فِي أَرْضِهِ بِالنَّصِيحَةِ لِحَلْفَتِهِ (همان، ۲۰۸/۲)؛ به راستی بلندمرتبه‌ترین مردم در پیشگاه خداوند در قیامت کسی است که از همه بیش‌تر تلاش در خیرخواهی مردم کرده است.</p> <p>✓ عَلَيْكَ بِالنُّصْحِ لِلَّهِ فِي خَلْقِهِ فَلَنْ تَلْقَاهُ بِعَمَلٍ أَفْضَلَ مِنْهُ (همان، ۱۶۴/۲)؛ ر شما لازم است که خیرخواه خلق خدا برای [رضای] خدا باشید؛ چرا که هرگز با عملی که با فضیلت‌تر از خیرخواهی باشد خدا را [در روز قیامت] ملاقات نخواهید کرد.</p>	<p>✓ خیرخواه خود و دیگران</p> <p>✓ خیرخواهی در برای حاضر و غایب</p> <p>✓ بالاترین منزلت</p> <p>✓ برترین عمل</p> <p>✓ عملی ضروری و فراگیر</p> <p>✓ باعث دوستی</p> <p>✓ کوتاهی نکردن در پند و نصیحت</p> <p>✓ خیرخواهی - پرهیز از منت گذاشتن</p> <p>✓ امر به معروف و نهی از منکر و...</p>	<p>نصیحت و خیرخواهی</p>

5th International
Conference on
Jurisprudence, Law
And
Religious Research

September 21, 2022
Tbilisi - Georgia

<p>✓ امْحَضُ أَخَاكَ النَّصِيحَةَ حَسَنَةً كَانَتْ أَوْ قَبِيحَةً (ابن شعبه حرانی، ۱۴۰۴: ۸۱)؛ برادرت را خالصانه نصیحت و خیرخواهی کن؛ خواه اندرز و خیرخواهی تو در نظر او نیک باشد یا زشت.</p> <p>✓ النَّصِيحَةُ تُثْمِرُ الْوُدَّ (نوری، ۱۴۰۸: ۱۲/۴۳۰)؛ امام علی (ع): دوستی به بار می نشاند.</p> <p>✓ امْحَضُ أَخَاكَ النَّصِيحَةَ ، حَسَنَةً كَانَتْ أَوْ قَبِيحَةً (نامه ۳۱) و نیز ر.ک: خطبه ۳۴، خطبه ۱۰۴، نامه ۳۱، نامه ۵۳، حکمت ۱۲۰ و...</p>		
---	--	--

جدول ۲: مؤلفه‌های نگرشی

۳. مؤلفه‌های رفتاری

بر اساس نظر ماکس وبر درباره کنش (Max Weber: 1864-1920) وی متمایل به مفهوم کنش اجتماعی است که علاقه‌ی اساسی او بر تأثیر الزام‌های ساختاری و فرهنگی بر کنشگران است. (همیلتون، ۱۳۷۹: ۹۳)

از دیدگاه مید، واحد تحلیل رفتاری، کنش اجتماعی^۵ است؛ تعاملی میان دو یا چند نفر که به نحوی به طور متقابل وظایفی را بر عهده دارند و رابطه‌شان بخشی از یک الگوی مستمر است. مید زبان را مبنای کنش متقابل اجتماعی و حرکات و اشارات را اجزای اصلی زبان می‌داند و معتقد است: حرکات و اشارات بخشی از کنش اجتماعی است که دال یا نشانه آن بخش‌هایی از کنش اجتماعی است که هنوز رخ نداده است. (لارسن، ۱۳۷۷: ۵۹)

یکی از اندیشوران به نام تالکوت پارسونز (Talcott Parsons: 1902-1979) هم کتابی با عنوان «ساختار کنش اجتماعی» منتشر کرد و در آن مفاهیمی که تأثیر بسزایی بر رفتار انسان دارد را در قالب نظریه‌ی عام کنش منسجم کرد (دیلینی، ۱۳۸۸: ۳۴۹) وی علاقمند بود تا نظریه کنش را از رفتارگرایی متمایز کند. (ریتزر، ۱۳۸۱: ۵۲۹) از نگاه او سنت‌های غربی نگاه متضادی به جامعه دارد. از این رو، تلاش کرد دیدگاهی را ارائه کند تا آزادی شخصی و تعین‌گرایی عینی را درهم آمیزد تا از این رهگذر ستون‌های اندیشه‌ی مستحکمی را برای لیبرالیسم غربی بنیان به وجود آورد (سیدمن، ۱۳۸۸: ۹۹).

مؤلفه‌های رفتاری معنویت از منظر آموزه‌های اهل بیت (ع) در جدول زیر آمده است.

مستندات	نمونه‌های محتوایی	مؤلفه‌ها
---------	-------------------	----------

⁵ - Social Action

5th International
Conference on
Jurisprudence, Law
And
Religious Research

September 21, 2022
Tbilisi - Georgia

<p>✓ جَبَلَتِ الشَّجَاعَةُ عَلَى ثَلَاثِ طَبَائِعٍ لِكُلِّ وَاحِدَةٍ مِنْهُنَّ فَضِيلَةٌ لَيْسَتْ لِلْآخَرَى السَّخَاءُ بِالنَّفْسِ وَالْآتْفَةُ مِنَ الدُّلِّ وَ طَلَبُ الذُّكْرِ (ابن شهبه حرانی، ۱۴۱۳: ۳۲۲)؛ شجاعت بر سه خصلت سرشته شده که هر یک از آنها فضیلتی دارد که دیگری فاقد آن است: از خودگذشتگی، تن ندادن به خواری و ذلت و نامجویی.</p> <p>✓ ثَمَرَةُ الشَّجَاعَةِ الْعَبْرَةُ (تمیمی آمدی، ۱۳۶۶: ۲۰۹)؛ غیرت میوه شجاعت است.</p> <p>✓ آفَةُ الشَّجَاعَةِ إِضَاعَةُ الْحَزْمِ (لیثی واسطی، ۱۳۷۶: ۱۸۲)؛ آفت شجاعت، فرو گذاشتن دورانداشی است.</p> <p>✓ "إِذَا هَبْتَ أَمْرًا فَفَعَّ فِيهِ، فَإِنَّ شِدَّةَ تَوَقُّبِهِ أَعْظَمُ مِمَّا تَخَافُ مِنْهُ" (حکمت ۱۶۶) و نیز ر.ک: خطبه ۱۰۳، نامه ۶۲، حکمت ۳، حکمت ۴، حکمت ۳۱، حکمت ۴۷ و...</p>	<p>✓ خصلت های شجاعت</p> <p>✓ ثمره شجاعت</p> <p>✓ آفت شجاعت</p> <p>✓ شجاعت</p> <p>✓ قضاوت نیک و...</p>	<p>شجاعت</p>	
<p>✓ إِنَّ الصَّادِقَ أَوْلَى مَنْ يُصَدِّقُهُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ يَعْلَمُ أَنَّهُ صَادِقٌ وَتُصَدِّقُهُ نَفْسُهُ تَعْلَمُ أَنَّهُ صَادِقٌ (کلینی، ۱۴۰۷: ۱۰۴/۲)؛ راستگو را نخستین کسی که تصدیق می کند، خدای عز و جل است که می داند او راستگوست و نیز نفس او تصدیقش می کند که می داند راستگوست.</p> <p>✓ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ لَمْ يَبْعَثْ نَبِيًّا إِلَّا بِصِدْقِ الْحَدِيثِ وَ آدَاءِ الْأَمَانَةِ إِلَى الْبِرِّ وَ الْفَأَجْرِ (همان، ۱۰۴/۲)؛ خدای عزوجل هیچ پیامبری را نفرستاد، مگر با راستگویی، و برگرداندن امانت به نیکوکار و یا بدکار.</p> <p>✓ تَعْتَرُوا بِصَلَاتِهِمْ وَ لَا بِصِيَامِهِمْ فَإِنَّ الرَّجُلَ رَبَّمَا لَهَجَ بِالصَّلَاةِ وَ الصَّوْمِ حَتَّى لَوْ تَرَكَهُ اسْتَوْحَشَ وَ لَكِنْ اخْتَبَرُوهُمْ عِنْدَ صِدْقِ الْحَدِيثِ وَ آدَاءِ الْأَمَانَةِ (همان، ۱۰۴/۲)؛ فریب نماز و روزه مردم را نخورید، زیرا آدمی گاه چنان به نماز و روزه خو می کند که اگر آنها را ترک گوید، احساس ترس می کند، بلکه آنها را به راستگویی و امانتداری بیازماید.</p> <p>✓ مَنْ صَدَّقَ لِسَانَهُ زَكَى عَمَلُهُ (همان، ۱۰۵/۲)؛ هر کس راستگو باشد عملش پاکیزه می شود و رشد می کند.</p> <p>✓ اعْلَمْ أَنَّ الصَّادِقَ مُبَارَكٌ وَ الْكَذِبُ مَشْتُمٌ (ابن شعبه حرانی، ۱۴۱۳: ۱۴۱۳).</p>	<p>✓ خدا تصدیق کننده راستگو</p> <p>✓ یکی از معیارهای رسولان الهی</p> <p>✓ معیار آزمایش</p> <p>✓ باعث پاکیزگی و رشد عمل</p> <p>✓ باعث برکت</p> <p>✓ سبب سبک شدن بار زندگی</p> <p>✓ راستگویی و پرهیز از دروغ و...</p>	<p>صداقت</p>	

5th International
Conference on
Jurisprudence, Law
And
Religious Research

September 21, 2022
Tbilisi - Georgia

<p>۱۴؛ دان که راستگویی، پر برکت است و دروغگویی، شوم.</p> <p>✓ مَن تَحَرَّى الصَّدَقَ خَفَّتْ عَلَيْهِ الْمُؤْنُ (ابن شعبه حرانی، ۱۴۱۳: ۹۱)؛ هر کس صداقت و راستگویی پیشه کند، بار زندگی برای او سبک می شود.</p> <p>✓ لِإِيمَانٍ أَنْ تُوَثِّرَ الصَّدَقَ حَيْثُ يَضُرُّكَ عَلَى الْكُذْبِ حَيْثُ يَنْفَعُكَ، وَ أَلَّا يَكُونَ فِي حَدِيثِكَ فَضْلٌ عَنْ عَمَلِكَ، وَ أَنْ تَتَّقِيَ اللَّهَ فِي حَدِيثِ غَيْرِكَ (حکمت ۴۵۰) و نیز ر.ک: خطبه ۱۶، خطبه ۱۰۷، خطبه ۱۴۴، خطبه ۱۵۳، نامه ۲۶، نامه ۴۵، حکمت ۳۱، حکمت ۴۷ و...</p>		
<p>✓ مَن كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيُفِدِ إِذَا وَعَدَ (کلینی، ۱۴۰۷: ۳۶۴/۲)؛ هر کس به خدا و روز قیامت ایمان دارد، هر گاه وعده می دهد باید وفا کند.</p> <p>✓ ثَلَاثٌ مَن كُنَّ فِيهِ فَهِيَ رَاجِعَةٌ عَلَى صَاحِبِهَا: الْبَغْيُ وَالْمَكْرُ وَالنَّكْتُ (پاینده، ۱۳۸۲: ۴۲۲)؛ سه خصلت است که در هر کس باشد (آثارش) به خود او بر می گردد: ظلم کردن، فریب دادن و تخلف از وعده.</p> <p>✓ قُلْتُ لِعَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ ع أَخْبَرَنِي بِجَمِيعِ شَرَائِعِ الدِّينِ قَالَ قَوْلُ الْحَقِّ وَالْحُكْمُ بِالْعَدْلِ وَالْوَفَاءُ بِالْعَهْدِ (ابن بابویه، ۱۳۶۲: ۱۱۳)؛ به امام سجّاد علیه السلام عرض کردم: مرا از تمام دستورهای دین آگاه کنید امام علیه السلام فرمودند: حقگویی، قضاوت عادلانه و وفای به عهد.</p> <p>✓ وَإِنْ عَقَدْتَ بَيْنَكَ وَبَيْنَ عَدُوِّكَ عَقْدَةً، أَوْ أَلَيْسَتْ مِنْكَ ذِمَّةٌ، فَحُطُّ عَهْدِكَ بِالْوَفَاءِ، وَأَرَعَ ذِمَّتَكَ بِالْأَمَانَةِ، وَأَجْعَلَ نَفْسَكَ حَتَّةً دُونَ مَا أُعْطِيتَ، فَإِنَّهُ لَيْسَ مِنْ فَرَائِضِ اللَّهِ شَيْءٌ النَّاسُ أَشَدُّ عَلَيْهِ اجْتِمَاعًا، مَعَ تَفَرُّقِ أَهْوَانِهِمْ وَتَشْتَتِ آرَائِهِمْ، مِنْ تَعْظِيمِ الْوَفَاءِ بِالْعُهُودِ. (نامه ۵۳) و نیز ر.ک: خطبه ۱۶، نامه ۵، نامه ۲۶، نامه ۷۸، حکمت ۴۷ و...</p>	<p>✓ معیار ایمان به قیامت</p> <p>✓ توجه به امانت بودن مقام</p> <p>✓ سبب برگشت آثار عمل</p> <p>✓ یکی از دستورهای دینی</p> <p>✓ اداء امانت</p> <p>✓ توجه به امانت بودن</p> <p>✓ بیت‌المال</p> <p>✓ وفای به عهد و عدم خلف وعده و...</p>	<p>تعهد</p>
<p>✓ أَشْرَفُ الْخَلْقِ التَّوَّاضِعُ وَالْحَلْمُ وَ لَيْنُ الْجَانِبِ (لیثی واسطی، ۱۳۷۶: ۱۱۵)؛ شریف ترین اخلاق، تواضع، بردباری و نرم خویی است.</p> <p>✓ إِذَا تَفَقَّهَ الرَّفِيعُ تَوَاضَعَ (همان، ۱۳۵)؛ انسان بلند مرتبه چون به فهم و دانایی رسد، متواضع می شود.</p> <p>✓ التَّوَّاضِعُ دَرَجَاتٌ مِنْهَا أَنْ يَعْرِفَ الْمَرْءُ قَدْرَ نَفْسِهِ فَيَنْزِلُهَا مَنَزَلَتَهَا بِقَلْبٍ سَلِيمٍ لَا يُحِبُّ أَنْ يَأْتِيَ إِلَى أَحَدٍ إِلَّا مِثْلَ مَا يُؤْتَى إِلَيْهِ إِنْ رَأَى سِنَّةً</p>	<p>✓ شریف ترین اخلاق</p> <p>✓ علامت فهم و دانایی</p> <p>✓ درجات تواضع</p> <p>✓ سبب محبت</p> <p>✓ باعث رشد انسان</p> <p>✓ نزدیک ترین انسان به خدا</p>	<p>تواضع</p>

<p>دَرَأَهَا بِالْحَسَنَةِ كَاطِمٍ الْغَيْظِ عَافٍ عَنِ النَّاسِ وَ اللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ (كلینی، ۱۴۰۷: ۱۲۴/۲)؛ تواضع درجاتی دارد: یکی از آنها این است که انسان اندازه خود را بشناسد و با طیب خاطر خود را در آن جایگاه قرار دهد، دوست داشته باشد با مردم همان گونه رفتار کند که انتظار دارد با او رفتار کنند، اگر بدی دید آن را با خوبی جواب دهد، خشم خود را فرو خورد و از مردم درگذرد، و خداوند نیکوکاران را دوست دارد.</p> <p>✓ ثَلَاثٌ تَوَرَّثُ الْمَحَبَّةَ: الدِّينُ وَ التَّوَاضُّعُ وَ الْبَدَلُ (ابن شعبه حرانی، ۱۴۱۳: ۳۱۶)؛ سه چیز است که محبت آورد: قرض دادن و فروتنی و بخشش.</p> <p>✓ سَمِعْتُهُ يَقُولُ إِنَّ فِي السَّمَاءِ مَلَائِكِينَ مُوَكَّلِينَ بِالْعِبَادِ فَمَنْ تَوَاضَعَ لِلَّهِ رَفَعَاهُ وَ مَنْ تَكَبَّرَ وَضَعَاهُ (كلینی، ۱۴۰۷: ۱۲۲/۲)؛ شنیدم آن حضرت می فرماید: در آسمان دو فرشته موکل بندگان خدایند. هر کس فروتنی کند برای خدا، آن دو او را بالا ببرند، و هر کس تکبر ورزد، خوار و ذلیلش کنند.</p> <p>✓ فِيمَا أَوْحَى اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ إِلَى دَاوُدَ يَا دَاوُدُ كَمَا أَنَّ أَقْرَبَ النَّاسِ مِنَ اللَّهِ الْمُتَوَاضِعُونَ كَذَلِكَ أَبْعَدَ النَّاسِ مِنَ اللَّهِ الْمُتَكَبِّرُونَ (همان، ۱۲۳/۲)؛ از جمله وحی های که خدای عزوجل به داود این بود: ای داود همچنان که نزدیک ترین مردم به خدا انسان های فروتن هستند، دور ترین مردم از خدا نیز متکبران اند.</p> <p>✓ ... وَ لَا حَسَبَ كَالْتَوَاضِعِ... (حکمت ۱۱۳) و نیز ر.ک: خطبه ۵، خطبه ۲۰۷، خطبه ۲۳۴، نامه ۲۷، نامه ۴۶، نامه ۵۳، حکمت ۳۸، حکمت ۵۴، حکمت ۱۰۳، حکمت ۱۱، حکمت ۱۱۳ و...</p>	<p>✓ عدم تکبر و خودپسندی</p> <p>✓ پرهیز از خود بزرگی بینی</p> <p>✓ تواضع و</p> <p>✓ فروتنی و...</p>		
<p>✓ أَنْ اللَّهُ إِذَا أَرَادَ بَعْدَ خَيْرٍ شَرَحَ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ (كلینی، ۱۴۰۷: ۱۳/۴)؛ خداوند اگر خیر و نفع بنده ای را بخواهد، به وی شرح صدر عطا می کند تا اسلام را بپذیرد.</p> <p>✓ إِذَا دَخَلَ النُّورَ الْقَلْبُ انْفَتَحَ الْقَلْبُ وَ اسْتَوْسَعَ (طوسی، ۱۴۱۴: ۵۴۲)؛ هرگاه نور الهی در دل مؤمن تابید، دلش باز می شود و وسعت می گیرد.</p> <p>✓ آلهُ الرِّيَاسَةِ، سَعَةُ الصَّدْرِ. (حکمت ۱۷۶) و نیز ر.ک: خطبه ۳، نامه ۵۳، حکمت ۴، حکمت ۶، حکمت ۳۱، حکمت ۱۱۳، حکمت</p>	<p>✓ باعث هدایت الهی</p> <p>✓ آراستگی به نور الهی</p> <p>✓ صبر و شکیبایی</p> <p>✓ استقامت</p> <p>✓ حلم و بردباری در مشکلات و...</p>	<p>سعه صدر</p>	

5th International
Conference on
Jurisprudence, Law
And
Religious Research

September 21, 2022
Tbilisi - Georgia

<p>۴۵۹ و...</p> <p>✓ عَزَّ الْمُؤْمِنِ اسْتِغْنَاؤُهُ عَنِ النَّاسِ (شعیری، بی تا: ۸۵)؛ عَزَّتْ مُؤْمِنٌ، بی نیازی او از مردم است.</p> <p>✓ أَطْلُبُوا الْحَوَائِجَ بِعِزَّةِ الْأَنْفُسِ (پاینده، ۱۳۸۲: ۲۱۸)؛ گر حاجتی به دیگران دارید از آنها بخواهید ولی با عزت نفس بخواهید.</p> <p>✓ أُرْزَى بِنَفْسِهِ مَنْ اسْتَشْعَرَ الطَّمَعِ، وَ رَضِيَ بِالذَّلِّ مَنْ كَشَفَ عَنْ ضُرِّهِ، وَ هَانَتْ عَلَيْهِ نَفْسُهُ مَنْ أَمَرَ عَلَيْهَا لِسَانَهُ (رضی، ۱۴۱۴: ۴۶۹)؛ ن که طمع را شعار خود نمود نفسش را خوار ساخت، و کسی که گرفتاری ها و سختی های زندگی خود را فاش کرد به ذلت خود راضی شد، و آدمی که زبانش را بر خود امیر نمود بی مقدار گشت.</p> <p>✓ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَيْسَ الْعِزُّ وَالْكَبْرِيَاءُ، وَ اخْتَارَهُمَا لِنَفْسِهِ دُونَ خَلْقِهِ، وَ جَعَلَهُمَا حِمِيًّا وَ حَرَمًا عَلَى غَيْرِهِ، وَ اصْطَفَاهُمَا لِجَلَالِهِ، وَ جَعَلَ اللَّعْنَةَ عَلَى مَنْ نَازَعَهُ فِيهِمَا مِنْ عِبَادِهِ (خطبه ۱۹۲) و نیز ر.ک: خطبه ۱۶، حکمت ۱۴۹ و...</p>	<p>✓ جایگاه عزت نفس</p> <p>✓ عزت نفس در طلب روزی</p> <p>✓ عوامل تضعیف کننده عزت نفس</p> <p>✓ عزت نفس</p> <p>✓ ارزشمندی خویش و...</p>	<p>عزت نفس</p>
<p>✓ كَرَّمَ الْمُؤْمِنِ صَلَاتَهُ وَ قِيَامَهُ بِاللَّيْلِ (۱۳۴۴: ۱۸۱)؛ کرامت مؤمن در شب زنده داری و نماز شب است.</p> <p>✓ الْكِرَامُ حُسْنُ السَّجِيَّةِ وَ اجْتِنَابُ الدَّنِيَّةِ (تمیمی آمدی، ۱۳۶۶: ۴۱۷)؛ کرم و بزرگواری، نیکویی خلق و پرهیز از پستی است.</p> <p>✓ ثَمَرَةُ الْكِرَامِ صَلَةُ الرَّحِمِ (همان)؛ نتیجه کرم (و بزرگواری)، پیوند با خویشان است.</p> <p>✓ مَنْ كَرَّمَ خَلْقَهُ اتَّسَعَ رِزْقُهُ (همان، ۲۰۰)؛ کسی که خلقش کریم و گرامی باشد، روزیش فراخ گردد.</p> <p>✓ اِحْتِمَالُ الدَّنِيَّةِ مِنْ كَرَمِ السَّجِيَّةِ (تمیمی آمدی، ۱۴۱۰: ۷۲)؛ از طبیعت و سرشت کریم این است که اذیت دیگران را تحمل می کند.</p> <p>✓ لَا تَكُنْ عَبْدًا غَيْرَكَ وَ قَدْ جَعَلَكَ اللَّهُ حُرًّا (نامه ۳۱) و نیز ر.ک: حکمت ۴۷، ۴۵، حکمت ۴۳، حکمت ۴۴، خطبه ۱۶، نامه ۲۷، نامه ۵۳، حکمت ۴، حکمت ۶۷ و...</p>	<p>✓ عبودیت و شب زنده داری</p> <p>✓ اخلاق پسندیده</p> <p>✓ پیوند با بستگان</p> <p>✓ باعث وسعت رزق</p> <p>✓ تحمل آزار و اذیت دیگران</p> <p>✓ قناعت</p> <p>✓ درستکاری</p> <p>✓ فداکاری</p> <p>✓ همت بلند</p> <p>✓ سخاوت و...</p>	<p>کرامت</p>
<p>✓ اِرْفَعُوا أَلْسِنَتَكُمْ عَنْ عَلِيٍّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ فَإِنَّهُ خَشِنٌ فِي ذَاتِ اللَّهِ غَيْرُ</p>	<p>✓ قاطعیت در دستورهای الهی</p>	<p>قاطعیت</p>

5th International Conference on Jurisprudence, Law And Religious Research

September 21, 2022
Tbilisi - Georgia

<p>مُدَاهِنِ فِي دِينِ (اربلی، ۱۳۸۱: ۲۳۶/۱)؛ زبان از بدگویی علی (ع) بردارید که او در اجرای دستور خدا، بی پروا و سخت گیر است و اهل سازش و مدهانه در دین خدا نیست.</p> <p>✓ وَ اَيُّمُ اللّٰهِ لَانصِفَنَّ الْمَظْلُومَ مِنْ ظَالِمِهِ وَ لَأَقُوْدَنَّ الظّٰلِمَ بِخِزَامَتِهِ (خطبه ۱۳۶) و نیز رک: خطبه ۶، خطبه ۱۵، خطبه ۳۷، خطبه ۹۱، نامه ۵۹</p>	<p>✓ صلابت و راسخ بودن</p> <p>✓ قاطعیت در اجرای حق</p> <p>✓ قاطعیت رأی</p> <p>✓ عدم تأثیرپذیری</p> <p>✓ نیرومندی در تحقق حکومت</p> <p>✓ استواری</p> <p>✓ کیفر و مجازات قاطعانه</p> <p>فرد خاطی</p> <p>✓ قاطعیت در برخورد با فتنه</p> <p>گران</p> <p>✓ شفافیت در گفتار و رفتار</p> <p>و...</p>		
---	---	--	--

جدول ۳: مؤلفه‌های رفتاری

نتیجه

این پژوهش باهدف بررسی مؤلفه‌های معنویت از منظر آموزه‌های اهل‌بیت(ع) سامان یافت. مؤلفه‌هایی که به صورت فشرده و فهرست‌وار از کلام اهل‌بیت(ع) استخراج شد، می‌تواند به عنوان یک نقشه‌ی راه و آئینه‌ی تمام‌نما برای معنویت افراد در تمام سطوح زندگی فردی، گروهی و اجتماعی قرار گیرد؛ چه آن‌هایی که در جایگاه یک رهبر و مدیر قرار دارند و چه آن‌هایی که در سطوح مختلف مدیران میانی فعالیت دارند و نیز انسان‌های عادی که در درون اجتماع به زندگی عادی خود ادامه می‌دهند.

بررسی‌ها نشان داد که معنویت می‌تواند در مؤلفه‌های سه‌گانه مربوط به بینش، نگرش و رفتار انسان مطرح شود. انسان موحد با پایبندی به اصول یاد شده و کاربست راهبردهای تحقق آن در حوزه بینشی، نگرشی و رفتاری به معنویت دست یازد. برخی از اصول بینشی که در این تحقیق به صورت فهرست‌وار ذکر شد، نقش زیرساخت و زمینه‌های شکل‌گیری نگرش و به تبع آن رفتارهای انسان را نشان می‌دهد، مجموعه باورهایی که در نگرش‌ها و رفتارهای انسان متجلی می‌شود. اصول دیگر مربوط به نگرش انسان است که حوزه‌های عاطفی و فرهنگ‌سازی را شامل می‌شود که اصول یاد شده تشکیل دهنده‌ی نگرش انسان و دربرگیرنده مجموعه عواطف، انفعالاتی است که در رفتار و احساسات افراد ظهور و بروز پیدا می‌کند و اصول دیگر معنویت، بُعد رفتاری و کنشی انسان است که نقش منشی و هدایتگری در انسان ایفاء کرده و ثمره‌ی باورها و نگرش‌های افراد بوده که به مجموعه اقدامات فردی و اجتماعی انسان‌ها است که به تحقق معنویت در انسان جهت می‌دهد. بیان شد که هر یک از اصول یاد شده به تناسب سطح خود، دارای راهبردهای بینشی، نگرشی و رفتاری است که به صورت فشرده در جدول‌های مختلف با محتوا و مستندات ارائه شد.

منابع

منابع فارسی:

- نهج البلاغه

- ۱) ابن بابویه، محمد بن علی (۱۳۶۲)، الخصال، اول، قم، بی‌نا.
- ۲) ابن بابویه، محمد بن علی (۱۳۷۶ش)، الأمالی (للسدوق)، ششم، تهران، بی‌نا.
- ۳) ابن بابویه، محمد بن علی (۱۳۹۸ق)، التوحید (للسدوق)، اول، قم، بی‌نا.
- ۴) ابن بابویه، محمد بن علی (۱۴۱۳)، من لا یحضره الفقیه، دوم، بی‌نا.
- ۵) ابن شعبه حرانی، حسن بن علی (۱۴۰۴)، تحف العقول، دوم، قم، چاپ، بی‌نا.
- ۶) اربلی، علی بن عیسی (۱۳۸۱ق)، کشف الغمّه فی معرفه الأئمّه (ط - القدیمة)، اول، تبریز، بی‌نا.
- ۷) الوانی، سید مهدی، (۱۳۸۴)، تصمیم گیری و تعیین خط مشی عمومی، تهران، سمت.
- ۸) الوانی، مهدی، معمارزاده طهران، غلامرضا، البرزی، محمود، کاظمی، حسین (۱۳۹۲)، «ارائه مدل رهبری معنوی در نظام اداری ایران» نشریه مدیریت دولتی، دوره ۵، ش ۱، ۲۱-۴۰.
- ۹) اقدامی، یداله؛ حسینی، افضل السادات؛ شرفی، محمدرضا؛ سجادیه، نرگس (۱۴۰۰)، تبیین الگوی رویکرد معنوی به تربیت دینی در دوره دوم کودکی (مبنتی بر معرفت‌شناسی از منظر علامه طباطبایی)، تربیت اسلامی، شماره ۳۷، (از صفحه ۵۳ تا ۸۰)
- ۱۰) امیری، مجتبی، دهقانی زنگنه، کژال، (۱۳۹۲)، «نظریه رهبری اخلاقی بر مبنای سیره نبوی: استراتژی تئوری داده بنیاد متنی»، تهران، فصلنامه مطالعات رفتار سازمانی، سال اول، شماره ۴.
- ۱۱) آریان پور، عباس و منوچهر، (۱۳۸۵)، فرهنگ انگلیسی به فارسی، ششم، تهران، جهان رایانه.
- ۱۲) برزونی، محمد علی، (بی‌تا)، «معنویت؛ نیاز پایای انسان و رمز ماندگاری جوامع انسانی»، معنویت در مکتب امیرالمؤمنین، مجموعه مصاحبه‌ها، سخنرانی‌ها و مقالات، تهران، مرکز آموزش و پژوهش علوم اسلامی، حوزه نمایندگی ولی فقیه در دانشگاه امام حسین (ع).
- ۱۳) پاشا شریفی، حسن، (۱۳۸۱)، اصول روان سنجی و روان آزمایی، هشتم، تهران، رشد.
- ۱۴) پاینده، ابو القاسم (۱۳۸۲)، نهج الفصاحه (مجموعه کلمات قصار حضرت رسول صلی الله علیه و آله)، چهارم، تهران، چاپ، بی‌نا.
- ۱۵) تمیمی آمدی، عبد الواحد بن محمد (۱۳۶۶)، تصنیف غرر الحکم و درر الکلم، اول، قم، بی‌نا.
- ۱۶) تمیمی آمدی، عبد الواحد بن محمد (۱۴۱۰)، غرر الحکم و درر الکلم، دوم، قم، چاپ، بی‌نا.

- ۱۷) تنها، محمود؛ یدالله پور، محمد هادی (۱۴۰۰)، مبانی سلامت معنوی در اندیشه آیت الله جوادی آملی؛ با تاکید بر تفسیر آیات مرتبط، مطالعات تفسیری، شماره ۴۷، (از صفحه ۸۱ تا ۹۸)
- ۱۸) جعفری، رضا و زارعی، حبیب الله (۱۴۰۰)، تحلیلی بر مؤلفه‌های معنویت و اخلاق در سیره فرماندهی نظامی امام علی (ع) در نهج البلاغه، مدیریت نظامی، شماره ۸۱، (از صفحه ۹۵ تا ۱۳۵)
- ۱۹) جلالی، حسین، (۱۳۸۰)، درآمدی بر بحث «بینش»، «گرایش»، «کنش» و آثار متقابل آن‌ها، قم، مجله معرفت، شماره ۵۰.
- ۲۰) حسن پور، اکبر و صانعی، مهدی، (۱۳۹۱)، راهکارهای اساسی پرورش معنویت در سازمان‌ها، فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری. س هفتم، ش ۲، ۳۴ تا ۴۲.
- ۲۱) خائف الهی، احمد علی، بهرام میرزایی، آرش، متقی، پیمان (۱۳۸۹)، «مؤلفه‌های رهبری معنوی در سازمان»، ماهنامه تدبیر، ش ۲۱۷، صص ۲۹ - ۳۳.
- ۲۲) دانایی فرد، حسن و نونا مؤمنی، (۱۳۸۷)، «تئوری رهبری اثربخش از دیدگاه امام علی (ع)، استراتژی تئوری داده بنیاد متنی»، تهران، مطالعات انقلاب اسلامی، دوره ۴، شماره ۱۴.
- ۲۳) در بین کارکنان سازمان تأمین اجتماعی زاهدان، نشریه پژوهش‌های مدیریت عمومی، س هفتم، ش ۲۶، ۱۳۵ - ۱۵۶.
- ۲۴) دیلینی، تیم، (۱۳۸۸)، نظریه‌های کلاسیک جامعه‌شناسی، ترجمه بهرنگ صدیقی و وحید طلوعی، دوم، تهران، نی.
- ۲۵) دیلمی، حسن بن محمد (۱۴۰۸)، أعلام الدین فی صفات المؤمنین، اول، قم، بی‌نا.
- ۲۶) رضائیان، علی، (۱۳۸۷)، مبانی سازمان و مدیریت، تهران، سمت.
- ۲۷) رودگر، محمد جواد، (۱۳۸۶)، «نقش اخلاق و معنویت در کارآمدی نظام اسلامی»، فصلنامه حکومت اسلامی، سال دوازدهم، شماره ۴۴، صص ۴۱-۶۶.
- ۲۸) رودگر، محمد جواد، (۱۳۸۷)، «تجدید دین به معنویت در جریانهای معنوی نوپدید»، کتاب نقد، شماره ۴۶.
- ۲۹) ریتزر، جورج، (۱۳۸۱)، نظریه‌های جامعه‌شناسی در دوران معاصر، ترجمه محسن ثلاثی، ششم، تهران، علمی.
- ۳۰) سیدمن، استیون، (۱۳۸۸)، کشاکش آرا در جامعه‌شناسی، ترجمه هادی جلیلی، دوم، تهران، نی.
- ۳۱) شریف الرضی، محمد بن حسین (۱۴۱۴)، نهج البلاغه (للصبحی صالح)، اول، قم، بی‌نا.
- ۳۲) شعیری، محمد بن محمد (بی‌تا)، جامع الأخبار (لشعیری)، اول، نجف، چاپ، بی‌نا.
- ۳۳) طبرسی، احمد بن علی (۱۴۰۳)، الإحتجاج علی أهل اللجاج (للطبرسی)، اول، مشهد، بی‌نا.
- ۳۴) طبرسی، علی بن حسن (۱۳۴۴)، مشکاة الأنوار فی غرر الأخبار، دوم، نجف، بی‌نا.

- ۳۵) طوسی، محمد بن الحسن (۱۴۰۷)، تهذیب الأحكام (تحقیق خراسان)، چهارم، تهران، بی نا.
- ۳۶) طوسی، محمد بن الحسن (۱۴۱۴)، الأمالی (للطوسی)، اول، قم، چاپ، بی نا.
- ۳۷) فرهنگ، سجاد (۱۴۰۰)، ارتقای معنویت در محیط خدمتی با رویکرد نفاق زدایی با تاکید بر آموزه های نهج - البلاغه، دستاوردهای نوین در مطالعات علوم انسانی، دوره چهارم، شماره ۴۳ (از صفحه ۶۱ تا ۷۲)
- ۳۸) قاسمی، محمد، فردین، مرضیه، جودزاده، مهتا، (۱۳۹۳)، بررسی تأثیر رهبری معنوی بر سلامت سازمانی (مطالعه ای).
- ۳۹) قلی پور، آرین، (۱۳۸۰)، جامعه شناسی سازمانها: رویکرد جامعه شناسختی به سازمان و مدیریت، تهران، سمت.
- ۴۰) کریمی، یوسف، (۱۳۹۶)، روانشناسی اجتماعی: نظریه ها، مفاهیم و کاربردها، تهران، ارسباران.
- ۴۱) کراجکی، محمد بن علی (۱۳۵۳ ش)، معدن الجواهر و ریاضة الخواطر، دوم، تهران، بی نا.
- ۴۲) کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۰۷)، الکافی (ط - الإسلامیة)، چهارم، تهران.
- ۴۳) لارسن، کالوین جی، (۱۳۷۷)، نظریه های جامعه شناسی محض و کاربردی، ترجمه غلامعباس توسلی و رضا فاضل، تهران، سمت.
- ۴۴) لطیفی، میثم؛ امیری، یوسف؛ اسلامبولچی، علیرضا؛ اصغری صارم، علی (۱۴۰۰)، ارائه الگوی معنویت سازمانی با تأکید بر آموزه های اسلامی در سازمان بیمه سلامت ایران، مدیریت اسلامی، شماره ۱۱۵، (از صفحه ۱۸۳ تا ۲۰۹)
- ۴۵) لیثی واسطی، علی بن محمد (۱۳۷۶)، عیون الحکم و المواعظ (للیثی)، اول، قم، بی نا.
- ۴۶) مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی (۱۴۰۳)، بحار الأنوار (ط - بیروت)، دوم، بیروت، بی نا.
- ۴۷) محمدی، ابوالفضل، علایزاده، محمود، محمدی، مهدی (۱۳۹۴)، «بررسی پایه های نظری تعالی فرد در سازمان از دیدگاه قرآن کریم»، فصلنامه علمی - پژوهشی مدیریت اسلامی، س ۲۳، ش ۴، ۱۵۳ - ۱۳۳.
- ۴۸) مشبکی، اصغر، باشکوه، محمد، علیپور، وحیده، (۱۳۸۵)، «معنویت و رهبری»، دو فصلنامه علمی پژوهشی مطالعات مدیریت صنعتی، سال پنجم، شماره ۱۴، صص ۲۰۰-۱۷۷.
- ۴۹) مکارم شیرازی، ناصر، (۱۳۷۴)، تفسیر نمونه، تهران، دار الکتب الإسلامیة.
- ۵۰) نسوب به علی بن موسی (۱۴۰۶)، امام هشتم علیه السلام، الفقه المنسوب إلى الإمام الرضا علیه السلام، اول، مشهد، بی نا.
- ۵۱) مورهد و گریفین، (۱۳۷۴)، رفتار سازمانی، مترجمان سید مهدی الوانی و غلامرضا معمارزاده، تهران، انتشارات مروارید.

5th International
Conference on
Jurisprudence, Law
And
Religious Research

September 21, 2022
Tbilisi - Georgia

- ۵۲) موسوی، سید مجید؛ رضاپور، محمد (۱۴۰۰)، نسبت معنویت متعالی با ولایت تکوینی اهل بیت و ابعاد تاثیر آن بر سبک زندگی، حکمت اسلامی، شماره ۳۰، (از صفحه ۶۹ تا ۹۲)
- ۵۳) نادری، ناهید و رجایی پور، سعید، (بی تا)، «مدیریت با رویکرد معنوی (شاخص های ارزیابی تحقق معنویت در سازمان)»، مطالعات اسلامی در علوم انسانی، سال اول، شماره اول.
- ۵۴) نصر اصفهانی، علی، سبحانی، محمد، خزائی پول، جواد، امانی بنی، مجتبی، (۱۳۹۴)، «تحلیل تأثیر رهبری معنوی و پیامدهای آن بر عملکرد سازمانی با به کارگیری کارت امتیازی متوازن»، نشریه مدیریت فرهنگ سازمانی، دوره ۱۳، ش ۱، ۲۴۷-۲۶۶.
- ۵۵) نوری، حسین بن محمد تقی (۱۴۰۸)، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، مؤسسه آل البیت علیهم السلام، اول، قم، بی نا.
- ۵۶) هکسما، سوزان نولن، (۱۳۹۴)، زمینه روانشناسی اتکینسون و هیلگارد، ترجمه، مهدی گنجی، تهران، ساوالان.
- ۵۷) همیلتون، پیتر، (۱۳۷۹)، تالکوت پارسونز، ترجمه احمد تدین، اول، تهران، هرمس.

منابع لاتین:

۱. Fry, L.W. Vittuci, S. Cedillo, M. (۲۰۰۵). "Spiritual leadership and army transformation: Theory measurement, and establishing a baseline". The Leadership Quarterly, ۱۶(۵), PP. ۸۳۵-۸۶۲
۲. Reave, Laura; Spiritual values and practices related to leadership effectiveness; The Leadership Quarterly, ۱۶, ۲۰۰۵, pp.۶۵۵-۶۸۷
۳. Aydin, B; Ceylan, A. (۲۰۰۹). "The effect of spiritual leadership on organizational learning capacity". African Journal of Business Management, Vol.۳, PP. ۱۸۴-۱۹۰.
۴. Usman, A. (۲۰۱۰). "Leadership Spirituality in Banking Professionals and Its Impact on Organizational Commitment". International Journal of Business and Management, Vol. ۵, No.۳, PP. ۱۸۵-۱۹۳.
۵. Kotler, J.P. (۱۹۹۶). "Leading change". Boston, Harvard Business School Press
۶. Pfeffer, J; Giacalone, R; Jurkiewicz, C.L. (۲۰۰۳). "Business and the spirit". Handbook of Workplace Spirituality and Organizational Performance
۷. Grant, P. & McGhee, P. (۲۰۱۲). "Phronesis and Sprituality in the Workplace". Journal of Spirituality, Leadership and Management. ۶(۱), ۲۴-۳۴
۸. Ferguson, J. & Milliman, J. (۲۰۰۸). "Creating Effective Core Organizational Values: A Spiritual Leadership Approach." Intl Journal of Public Administration, Vol. ۳۱: ۴۳۹-۴۵۹

9 Law, P. K. (۲۰۱۳). "An Integrated Spiritual Leadership Model for the South African Public Service: A Case of Selected Government Departments". Thesis submitted in fulfillment of the requirements for a doctoral degree in the faculty of economic and management sciences at the university of Westen Cape.

۱۰